

MITTWOCH, Eugen

kanlığı Doğu Haber Merkezi'ni yönetti. 1919'da tekrar Seminar für Orientalische Sprachen'de hocalık yapmaya başladı; ertesi yıl okulun müdürlüğüne getirildi. 1935'te yahudi olması sebebiyle erken emekli edildi. Ekim 1939'da sosyal bir hizmet için ailesiyle birlikte Paris'e gitti ve bir daha geri dönmeyerek İngiltere'ye geçip oraya yerleşti; 8 Kasım 1942'de Londra'da öldü. Hayatı boyunca birçok bilim adamı ve diplomat yetiştiren Mittwoch Sâmî diller kadar Türkçe ve Farsça'ya da hâkimdi; ayrıca oluşturulmasına katkıda bulunduğu modern İbrânîce'yi konuşan ilk Alman şarkiyatçılarından biri olduğu gibi eski İbrânîce'yi de tarihî kitâbeleri çözüp yayımlayacak kadar iyi biliyordu. Çeşitli yahudi dernek ve birliklerine üye olan ve Şam'daki el-Mecmau'l-ilmîyü'l-Arabî'ye üye seçilen Mittwoch'un 60. doğum yılında, başkanı bulunduğu Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums bir armağan kitabı yayımlamıştır (*Festschrift zu Eugen Mittwochs 60. Geburtstag* | Breslau 1937|).

Mittwoch'un bilimsel çalışmaları daha çok Arabyat ve Güney Sâmîleri'nin dilleri üzerinedir. Arabyat konusunda kaleme aldığı çeşitli kitap ve makalelerden başka hocası Eduard Sachau tarafından neşredilen *Ibn Saad, Biographien Mohammeds, seiner Gefährten und der späteren Träger des Islams bis zum Jahre 230 d. F.* (Leiden 1904-1918) adlı külliyyata Arap tarihi, İslâm sanatı, Arapça kitâbe ve metin çevirileri, folklor ve halk edebiyatı gibi konularda önemli katkılar sağladı. Habeş araştırmaları alanında Habeşî asistanı Aleka Taje ile birlikte Amhara folkloru üzerine çalıştı; Amhara halk ağzından atasözleri, latifeler, bilmeçeler, kelime oyunları, şarkılar, hikâyeler, fıkralar ve masallar derleyerek tercümeleriyle birlikte yayımladı. Amharaca özet bir Kur'an meâliyle yine Amharaca Habeşistan'da İslâm'ın yayılması ve Hz. Peygamber hakkında iki kitap yazdı.

Mittwoch'un bir başarısı da Enno Littmann'ın 1904 yılında Latince çevirileriyle birlikte *Philosophi Abessini* adı altında yayımladığı Habeşçe kaleme alınmış dinî-ahlâkî-felsefî iki metnin aslında XIX. yüzyılın ikinci yarısında uzun süre Habeşistan'da yaşayan bir misyoner-rahibe ait olabileceğini ileri süren Habeş tarihi ve edebiyatı uzmanı Carolo Conti Rossini'nin iddiasını kanıtlamasıdır. Bunun için rahibin Habeşçe'ye çevirdiği *Soirées de Carthage* adlı bir misyon kitabını Alman-

ca'ya tercüme etmiş ve söz konusu metinleri bununla karşılaştırarak Rossini'nin iddiasını doğrulamıştır. Habeş araştırmaları Mittwoch'u Habeşçe ile yakın ilişkisi bulunan eski Güney Arabistan diline götürdü ve Johannes Heinrich Mordtmann'la birlikte Sebe-Himyerî kitâbelerini çözmelerini sağladı. Mittwoch, Sâmî diller araştırmalarının dışında Friedrich Sarre ile birlikte İranlı nakkaş Rızâ-yi Abbâsî üzerine çalıştı. Savaş Bakanlığı Doğu Haber Merkezi'ni yönettiği sırada da sorumlusu olduğu *Der Neue Orient* dergisinde Türkiye'yle ilgili konulara ağırlık verdi.

Eserleri. *Proelia Arabum paganorum (Ajjâm al-'Arab) quomodo litteris tradita sint* (Berlin 1899); *Die arabischen Augenärzte nach den Quellen bearbeitet* (I-II, J. Hirschberg ve J. Lippert ile birlikte, Leipzig 1904-1905); *Die arabischen Lehrbücher der Augenheilkunde* (J. Lippert ile birlikte, Berlin 1905); *Exerpte aus dem Koran in amharischer Sprache* (Berlin 1906); *Die literarische Tätigkeit Hamza al-Isbahani's* (Berlin 1909); *Abessinische Kinderspiele amharische Texte* (Berlin 1913); *Zur Entstehungsgeschichte des islamischen Gebets und Kultus* (Berlin 1913); *Zeichnungen von Riza Abbasi* (Friedrich Sarre ile birlikte, München 1914); *Deutschland, die Türkei und der heilige Krieg* (Berlin 1914); *Abessinische Erzählungen und Fabeln* (Berlin 1914); *Abessinische Studien I. Die traditionelle Aussprache des Äthiopischen* (Berlin 1926); *Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit* (J. H. Mordtmann, F. Babinger ve R. Gregger ile birlikte, Berlin - Leipzig 1927); *Abessinische Studien II. Die amharische Version der "Soirées de Carthage"* (Berlin - Leipzig 1934); *Aramaic Document of the Fifth Century B. C.* (W. B. Henning, H. J. Polotsky ve F. Rosenthal ile birlikte, Oxford 1954).

Eugen Mittwoch

Bazı makaleleri. "Ein amharischer Text über Muhammed und die Ausbreitung des Islams in Abessinien" (*Festschrift E. Sachaus* | 1915), s. 444-451; "Muhammeds Geburts- und Todestag" (*Islamica*, II | 1926), s. 379-401; "Altarabische Amulette und Beschwörungen nach Hamza al-Isbahani" (*ZA*, XXVI | 1912), s. 270-276; "Muslimische Fetwas über die Samaritaner" (*OLZ*, XXIX | 1926), s. 845-849; "Ein corpus medicorum arabicum" (*Archaeion*, XIV | 1932), s. 453-457; "Die Verbreitung des Islams in Togo und Kamerun. Ergebnisse einer Umfrage" (D. Westermann'la birlikte, *World of Islam*, II | 1914), s. 188-276).

BİBLİYOGRAFYA :

Zirikli, *el-A'lâm*, I, 375; Necib el-Akiki, *el-Müşteşrikün*, Kahire 1980, II, 420-421; Ebû'l-Kâsim-ı Sehâb, *Ferheng-i Hâversinâsân*, Tahran 2536 şş., s. 255; *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, XVI, 158-160; E. Ullendorff, "Eugen Mittwoch and the Berlin Seminar for Oriental Languages", *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth* (ed. I. R. Netton), Leiden 2000, I, 145-158; E. Littmann, "Eugen Mittwoch (1876-1942)", *ZDMG*, XCIX (1950), s. 143-146; "Mittwoch, Eugen", *EJd.*, XII, 162.

KEMAL KAHRAMAN

MİÛN

(المئون)

Kur'an-ı Kerim'de es-seb'u't-tuvel dışında âyet sayısı yüzün üzerinde olan sûrelere verilen ad (bk. SÛRE).

MİYÂN MÎR

(ميان مير)

Miyân Mîr Muhammed b. Sâin Data b. Kâdî Kalender Fârûkî Lâhûrî (ö. 1045/1635)

Hintli sûfî ve Kâdirî şeyhi.

957'de (1550) Sivîstan'da (Sehvân-Sind) doğdu. Mîr Muhammed, Şeyh Muhammed Mîr, Miyâncîv ve Pîr Lâhûrî gibi isim ve nisbelerle anılır. Baba tarafından soyu Hz. Ömer'e ulaşmaktadır. Ataları Sind'in fethi esnasında buraya gelip yerleşmiştir. Anne ve babasının aileleri bölgede "kadılar" diye bilinir. Yedi yaşında iken babası vefat edince Miyân Mîr'in eğitimiyle annesi Bîbî Fâtıma ilgilendi. Temel eğitimi tamamlandıktan sonra Kâdiriyeye tarikatına dair ilk telkinleri annesinden aldı ve bölgedeki şeyhleri zi-

yaret etmek için seyahate çıktı. Sivîstan dağlarında uzlet hayatı yaşayan Kâdirî şeyhi Hızır Sivîstânî'ye intisap ederek seyrü sülûkünü tamamladı ve hilâfet aldı. Devrinin gavsı olarak kabul ettiği şeyhinin yanında bir süre kalıp hizmet ettikten sonra onun teşvikiyle dinî bilgilerini arttırmak için Lahor'a gitti (982/1575). Burada Ekber Şah döneminin âlimlerinden Miyân Sa'dullah b. Fethullah Dânişmend ve talebesi Miyân Ni'metullah'tan dinî ilimleri tahsil etti. Uzun yıllar halktan uzak yaşamaya çalışan Miyân Mir tanınmaya başlayınca kırk yıldır ikamet etmekte olduğu Lahor'u terk edip Sirhind'e gitti. Bir süre sonra hastalandığından tedavisiyle ilgilenen müridi Ni'metullah Sirhindî'ye hilâfet verip Lahor'a döndü. Hiç evlenmeyen ve hayatının altmış yıldan fazlasını Lahor'da geçiren Miyân Mir 7 Rebîülevvel 1045 (21 Ağustos 1635) tarihinde burada vefat etti (Dârâ Şükûh, *Sefinetü'l-evliyâ*, s. 72). Mezarı Lahor'un güneydoğusundaki Dârâpûr mevkiindedir. Dârâ Şükûh'un yaptırmaya başladığı kabri Âlemgîr Evrengzîb tarafından tamamlanmış, dönemin Lahor valisi Nevvâb Vezîr Han, Evrengzîb'in emriyle kabir üzerine bir türbe yaptırmıştır. Mezarı günümüzde ziyaretgâhtır.

Bâbürlü hânedarından Cihangîr, Şah Cihan, Dârâ Şükûh, Cihanârâ Begüm ve Evrengzîb, Miyân Mir'e karşı sevgi beslemişlerdir. Lahor'da bulunduğu sırada kendisini ziyaret edemediği için üzülen Cihangîr tarafından başşehir Agra'ya davet edilmiş, bir süre orada kalıp Cihangîr'e tavsiyelerde bulunmuş, şeyhin sözlerinden etkilenen Cihangîr her şeyini terk edip kendisini tamamen Allah'a verebileceğini söylemiş, ancak Miyân Mir bunu uygun bulmamıştır. Lahor'a döndükten sonra da Cihangîr'in ona mektuplar yazdığı kaydedilmektedir. Cihangîr'in ardından tahta çıkan Şah Cihan, Keşmir seferi dönüşünde Miyân Mir'i ziyaret edip bazı hediyeler vermiş, oğlu Dârâ Şükûh'un da bulunduğu bu ziyaret sırasında Miyân Mir, hükümdara devlet yönetimi ve halkın korunup gözetilmesiyle ilgili nasihatlerde bulunmuştur. Cihangîr'in, o sırada yirmi yaşında olan Dârâ Şükûh'un bir türlü geçmeyen rahatsızlığı için Miyân Mir'den yardım istediği nakledilmekte, Dârâ Şükûh da Miyân Mir'in duasıyla iyileştiğini ve bir daha o hastalığa yakalanmadığını belirtmektedir. Nakşibendî -Müceddidî şeyhlerinden Abdülhakîm Siyâlkûtî de onu ziyaret edip hizmetinde bulunmuştur. Ancak aralarında vahdet-i vücûd ve

seyrû sülûk konularında bazı ihtilâflar olduğu bilinmektedir.

Lahor'da Pencabî dilinde yayımlanan *Şehr-i Lâhor di Târîh* adlı kitapta, Sih reisi (Guru) Arcun Singh'in 1588 yılında Amritsar'daki Altın Mâbed'in temel atma merasimine Miyân Mir'i de davet ettiği şeklindeki bilgiden onun devlet adamlarının yanı sıra toplumun çeşitli kesimleriyle de ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

Miyân Mir, kendisine intisap etmek isteyenleri müridliğe kabul etme konusunda titiz davranmasına rağmen müridlerinin sayısı binleri bulmuş, geride Ni'metullah Sirhindî ve Şah Muhammed Bedahşî başta olmak üzere kırk beş halife bırakmıştır. Vahdet-i vücûd düşüncesini ve Kâdiriyye tarikatını Keşmir bölgesinde yaygınlaştıran Bedahşî şeyhinin mezarının yanına defnedilmiştir. Miyân Mir'in kız kardeşi Bîbî Cemal Hatun, Kâdiriyye'nin Pencap bölgesinde yayılmasında etkili olan Kâdirî kadın velîlerden biridir.

Vahdet-i vücûd düşüncesini Hint alt kıtasında en etkili biçimde savunan sülflerden olan (Muhammed İkrâm, s. 426) Miyân Mir'in Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *e'l-Fütûhâtü'l-Mekkiyye ve Fuşûşü'l-ĥikem* adlı eserlerini ezberden okuduğu, Abdurrahman-ı Câmî'nin *Fuşûş* şerhini de ezber derecesinde bildiği söylenir. İnsanın nefis, kalp ve ruhtan ibaret olduğunu, nefsin şeriata, kalbin tarikata uymakla ıslah edileceğini, ruhun ıslahının ise hakikate ulaşmakla gerçekleşeceğini belirten Miyân Mir'e göre asıl maksat olan hakikate ermenin ilk yolu şeriata uymaktır (Athar Abbas Rizvî, II, 106).

Dârâ Şükûh'un Miyân Mir ve müridlerine dair *Sekinetü'l-evliyâ* ile *Sefinetü'l-evliyâ* adlı eserleri ve Cihangîr'in *Tüzük-i Cihângîrî*'si Miyân Mir'in hayatıyla ilgili ilk dönem kaynaklarıdır. Modern zamanlarda Miyân Mir hakkında yapılan bazı çalışmalar şunlardır: Gulâm Destgîr Nâmî, *Tezkire-i Hazret Miyân Mir Kâdirî* (Lahor 1958); Beşir Ahmed Çiştî, *Sevânih-i Hazret Miyân Mir* (Lahor 1964); İkbâl Ahmed *Hazret Miyân Mir* (Lahor, ts.); Muhammed Dîn Kelîm Kâdirî *Tezkire-i Hazret Miyân Mir* (Lahor 1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Cihangîr, *Cihângîrnâme: Tüzük-i Cihângîrî* (nşr. Muhammed Hâşim), Tahran 1359 hş., s. 325; Dârâ Şükûh, *Sefinetü'l-evliyâ*, İstanbul 1326, s. 70-73; a.m.f., *Sekinetü'l-evliyâ* (nşr. Târâ Çend - Muhammed Rizâ Celâli - Nâimî), Tahran 1344 hş./1965; Abdülhamid Lâhûrî, *Pâdişâhnâme*, Kalkûta 1867, I/1, s. 340; Muhammed Sâlih Kembûh, *Amel-i Sâlih: Şâh Cihângîrnâme*, Lahor 1960, III, 382; Abdülhay el-Hasenî,

Nûzhetü'l-ĥavâtır, V, 403-404; Athar Abbas Rizvî, *A History of Sufism in India*, New Delhi 1983, II, 103, 105-121, 133-134; Muhammed Dîn Kelîm Kâdirî, *Tezkire-i Miyân Mir*, Lahor 1986, s. 58, ayrıca bk. tür.yer.; Muhammed İkrâm, *Rûd-ı Keşer*, Lahor 1992, s. 426-429; N. Hanif, *Biographical Encyclopaedia of Sufis: South Asia*, New Delhi 2000, s. 206-209; M. Hidayet Hosain, "Miyancı", *İA*, VIII, 374; S. Digby, "Miyân Mir, Miyâdjî", *EP* (ing.), VII, 189; Abdülganî, "Miyân Mir", *İDMİ*, XXI, 907-909.

NISAR AHMAD FARUQI

Mİ'YÂR-ı SEDÂD

(معیار سداد)

Ahmed Cevdet Paşa'nın

(ö. 1895)

mantık kitabı.

Geleneksel tarzda yazılmış ilk Türkçe mantık kitabıdır. Oğlu Ali Sedad'ın bildirdiğine göre müellif, oğlunun faydalanması için telif ettiği esere onun adına izâfeten *Mi'yâr-ı Sedâd* ismini vermiştir. Ali Sedad da *Mizânü'l-ukûl li'l-mantık ve'l-usûl* adlı kitabını (İstanbul 1303) yazarken bu eserden geniş ölçüde yararlanmıştı (Öner, *Erdem*, II/6 [1986], s. 770, 774, 778, 780). Ancak Ali Sedad geleneğin dışına çıkarak Avrupa'daki yeni mantık akımlarını, yöntem ve kavramlarını da dikkate almıştır. *Mi'yâr-ı Sedâd*'in İstanbul baskısının (1303) iç kapağında eserin ibtidâî mekteplerinde okutulmak üzere yazıldığı, fakat iri harflerle basılan kısımların metin olarak rüşdiyede de okutulabileceği belirtilmektedir. Eser, geleneksel mantık kitaplarındaki plana uygun olarak bir mukaddime ile "tasavvurât" ve "tasdikât" bahislerinin yer aldığı iki ana bölümden (makale) oluşmaktadır. Mukaddimede mânalı lafızlar konusu incelenmekte, bilginin tasavvur ve tasdik diye ikiye ayrıldığı belirtilerek mantığın konusu ve amacı bakımından tanımı üzerinde durulmaktadır. İki kısımdan (bab) meydana gelen tasavvurât bölümünün ilk kısmında tasavvurların ilkeleri olan beş küllî, ikinci kısmında tarif konusu ele alınmaktadır. İkinci bölüm dört kısım olup burada sırasıyla mutlak önermeler (kazâyâ-yı mutlak), kıyas şekilleri (suver-i akyise), modal önermeler (müveccihât) ve tasdik türleri (mevâdd-i kıyâs) işlenmektedir. Eserin sonunda geleneğe uyularak beş sanat konusu incelenmektedir.

Müellif kipli önermeleri ele alırken herhangi bir isim kaydetmeden mantıkçıları müttekaddimin ve müteahhirin diye ikiye ayırmaktadır. Necati Öner, *Mi'yâr-ı Sedâd*'in kaynağının Esîrüddin el-Ebherî-